

NÁCHODSKÝ MĚŠŤAN JAN JIŘÍ BRÁT

Jakkoli je první etapa historie českého divadla důležitá pro pochopení kořenů naší loutkářské tradice, zůstává stále nedostatečně probádána. V naší divadelní historiografii se první zmínky o českých loutkářích objevují teprve začátkem 19. století. Publicista Jan Hýbl se ve studii *Historie českého divadla od počátků až na nynější časy* z roku 1816 zmiňuje o snaze Čechů inspirovat se divadelními produkcemi italských a německých divadelníků a v této souvislosti píše: „...že však tehdy ještě za těžko bylo hereční společnost z mnohých osob pozůstávající vydržeti a následně větší hry provozovati, smyslili si mnozí také hru s maňásky, panáky, hajduláky, tak nazvanými tajtrlíky, aneb tatrmánky (zkomolená němčina ze slova: *Theatermannel*), jichžto chůzi, pohybování rukou, těla a hlavy pomocí drobných drátků a vláken řídili, a skrytí za každou osůbku proměněným hlasem mluvili. Obveselení bylo jediným předmětem, ku kterémuž hra jak živých osob, tak s panáky cílila, a protož když jakékoli, i opravdovější hry provozovány byly, musily vždy žertem hojně promíšeny býti, což mezi živými šašci, mezi panáky tak nazvaný *Pimprle* nejméně na starosti měl.“⁹

Hýblovo svědectví je pro nás velmi důležité. Vyplývá z něho, že začátkem 19. století bylo české loutkové divadlo již natolik rozšířené, že je autor prvních česky psaných dějin našeho divadla nemohl opomenout. Nicméně poskytuje nám jen velmi málo konkrétních a přesných údajů, které by osvětlily proces vzniku českého loutkářství a přiblížily jeho první protagonisty.

Z dosavadních archivních bádání můžeme soudit, že k prvním českým loutkářům patřili asi otcové loutkářů Jana Václava Bittera z Mělníka a Matěje Vavrouše z Haber na Čáslavsku. Ve svých žádostech o loutkářskou licenci se oba vyjádřili, že již jejich otcové se zabývali loutkovým divadlem.¹⁰ Připustíme-li hodnověrnost jejich tvrzení, můžeme začátky loutkářského působení otců zmíněných loutkářů posunout odhadem do šedesátých let 18. století. Bohužel nemáme o těchto loutkářích žádné jiné přímé doklady ani nepřímé zprávy a nejsou nám známa ani jejich úplná jména.

⁹ Hýbl, J. *Historie českého divadla od počátku až na nynější časy*. Předmluva k překladu hry J. H. Zschokkeho *Abelino, veliký zbojník*, Praha 1816.

¹⁰ Bartoš, J., *Loutkářská kronika*, op. cit., s. 51.

Jednou z překážek, která ztěžuje bádání loutkářských historiků, je skutečnost, že veškeré spisy pražského gubernia, které vydávalo loutkářům povolení k činnosti, týkající se let 1774–1805 byly skartovány. Historický výzkum však hodnověrně doložil, že koncem 18. století již u nás působili mnozí čeští loutkáři, většinou první představitelé budoucích rozvětvených loutkářských rodů: v jižních Čechách to byli například Kopečtí, Dubští, Lagronové, Kludští či Kočkové, ve východních Čechách, tedy v druhé oblasti s velkou koncentrací loutkářů, především Meissnerové (později užívali příjmení Maisnerové i Majznerové), Vídové či Finkové. Přesto o začátcích českého loutkového divadla, které spadají do druhé poloviny 18. století, máme jen mlhavé představy.

Podnět k novému intenzivnímu výzkumu tohoto období, který během několika let přinesl překvapivé výsledky, dal náhodný nález divadelní cedule loutkáře Johanna Brata k představení hry *Doktor Faust* z roku 1804, kterou v roce 1998 získalo do svých sbírek Divadelní oddělení Národního muzea v Praze.¹¹ Z hlediska českého loutkového divadla to byl významný nález, protože v tuto chvíli se jednalo o zatím **nejstarší ceduli českého loutkáře**. Historici českého loutkového divadla mají samozřejmě k dispozici řadu starších loutkářských cedulí a plakátů týkajících se našeho území, které se dochovaly v našich archivech a muzeích, jsou to však cedule k vystoupení loutkářů z cizích zemí. Několik nejstarších a velmi cenných loutkářských cedulí z 18. století představuje jedinečný doklad činnosti rakouských, německých či italských loutkářů v českých zemích a často nám svým popisem loutek a scény umožňují poznat jak repertoár, tak blíže i způsob hry toho kterého principála. K nejvýznamnějším patří například cedule loutkáře (s největší pravděpodobností Antona Josepha Geisslera), který 19. dubna 1713 anoncoval představení hry *Herkules a Alcesta* ve Šporkově operním divadle v Praze „s velkými figurami vysokými půl druha lokte na velikém divadle“, kde byly rovněž „prezentovány nejkrásnější operní přístroje se všemi poetickými božstvy, jak to komedie přináší“.¹² Z cedule benátského loutkáře Girolama Renziho (psán též Johann Rizzi) hrajícího v roce 1777 v pražském Platýzu, která byla tištěna v italštině i v němčině, se dozvídáme o jeho bohatém repertoáru 27 her s hlavním hrdinou Pulcinellou (v německé verzi cedule s Harlekýnem). Mimořádný význam tohoto tisku spočívá v tom, že podobný seznam repertoáru tehdejšího italského loutkáře se nedochoval ani v Itálii, ani v jiné evropské zemi.¹³ Na ceduli Josepha Marquise mladšího z roku 1789 můžeme

¹¹ Divadelní cedule Johanna Brata aeltere k představení hry *Doktor Faust*, datována 7. března 1804, bez udání místa. Divadelní oddělení Národního muzea v Praze, přír. č. 21/98.

¹² Cit. podle Bartoš, J., *Loutkářská kronika*, op. cit., s. 18.

¹³ *Dějiny českého divadla I.* Praha 1968, s. 237.

nalézt neméně zajímavý popis stínového divadla, sestávajícího překvapivě až z pěti set perspektivů a více než čtyř tisíc figur.¹⁴

České loutkářské cedule v našich muzejních sbírkách pocházejí z mnohem pozdější doby, převážně až z druhé poloviny 19. století. V dřívějších dobách totiž typický český loutkář oznamoval svá vystoupení v malých městech a vesnicích českého venkova způsobem, jenž výstižně popsal v časopise Lumír Karel Roth: „...vyjde totiž na náves neb na náměstí doprovázen od svého psa nesoucího pimprle na zádech, zavíří několikrát na buben a počne k obklopujícím jej pánům klukům s jakousi autoritou mluvit takto: S vysokým presidiálním dovolením bude se dnes provozovati n. p. Frajštic, velká opera, při kterémžto žertu neb špásu, cajtrvtrajbu čili kratochvíle všecy naše figury nic jinač než jako živé pohybovati se budou, a náš milý pimprle všecko obveselí, k čemuž se velectěné publikum, slavný militér a vysoká šlechta zvou.“¹⁵ Postupně si mnozí naši loutkáři začali sami zhotovovat cedule, většinou pomocí šablon, tzv. patron, na nichž byl text vyřezaný do tvrdého papíru nebo do plechu, který se po přetření barvou přetiskl na papír (konkrétní údaje o místu, datu a hodině představení se doplňovaly podle potřeby dodatečně). Tyto cedule většinou jen krátce inzerovaly název hry. Teprve později používali i čeští loutkáři již ve větší míře cedule a plakáty tištěné v tiskárnách, které jim dovoľovaly uplatnit více textu a nápaditější grafickou úpravu, čímž se snažili upoutat pozornost potenciálních diváků.¹⁶ Jsou to však tisky až z druhé poloviny 19. století, a proto je ona nalezená cedule k představení *Doktora Fausta* z roku 1804 výjimečná jako jedinečný doklad loutkářských aktivit ze začátku 19. století.

Druhým velmi závažným faktem, pro který tato cedule vzbudila mimořádnou pozornost, je skutečnost, že Johann Brat, který na ní prezentuje své vystoupení, je totožný, jak se přesvědčivě dokázalo, s loutkářem Janem Brátem z Náchoda, jenž je loutkářskými historiky považován za nejstaršího dosud známého českého loutkáře. Nelze se proto divit, že osobnost Jana Bráta i jeho cedule vzbudily můj zájem. Když jsem před několika lety začala pátrat po jeho osudech, byla to téměř pololegendární postava, o níž se vědělo jen velmi málo.

První zmínku o něm zachoval historik náchodského kraje páter Josef Myslimír Ludvík, který se v kronice obce Studnice u Náchoda zmínil o místním tesaři Antonínu Bradovi (zvaném též Brát), jehož syn „nařezal si trochu podobek či figurek, nastrojil si panáčků či pimprlat a začal prokazovat

¹⁴ Bartoš, J., *Loutkářská kronika*, op. cit., s. 41.

¹⁵ Roth, K. Čeští marionetáři. *Lumír* 1851, s. 1095.

¹⁶ Podrobněji Veselý, J., Plakáty českých loutkářů. *Osvěta* 41, 1911, s. 828n.

Mit hoher Bewilligung

wird heute Mittwoch den 7. März 1804.

Johann Brat der Aeltere

mit seinen mechanischen Kunstfiguren
auf vieles Verlangen

die Ehre haben aufzuführen:

Doktor Saust.

Ein allegorisches Drama in vier Aufzügen.

Die mir zugeflossene Güte meiner gnädigen Sönnet überzeuget mich Ihres Wohlwollens, und versichert mich im voraus heute auf dieses mit schönen Flugmaschinen versehenes Stück ein volles Schauspielbus. Ich werde keine Kosten, noch Mühe sparen, Sie bestens befriedigen zu können, um fernernhin mich Ihrer Gunst und gütigen Unterstützung zu versichern. Der kleine Pimperl will heute nebst dem Kosakentanz zur Abwechslung des Vergnügens, als ein Bettelstudent, Vogelfanger, und lustiger Nachtwächter seinen hohen Sönnern vieles Lachen verursachen.

Zum Beschluß folgt ein böhmisches Nachspiel,

genannt:

Smotr Mrdšilek a Smotr Čuchálek.

Preise der Plätze:

Standespersonen zahlen nach Belieben.

Auf dem ersten Platz	—	—	—	—	18 Kr.
Auf dem zweyten Platz	—	—	—	—	12 —
Auf dem dritten Platz	—	—	—	—	6 —

Der Schauplay ist bey der golden Weintraube.

Der Anfang ist um 5 Uhr.

Cedule
Jana Bráta
k představení
Doktora
Fausta
v roce 1804